

Literární inspirace Oskara Nedbala

Od romantické písně k pohádkovým baletům

Marie Fronková

(Otištěno in: Oskar Nedbal a Tábor. Red.: Peřinová, L. Tábor: ZUŠ O. Nedbala 2010)

Oskara Nedbala vnímavého ke krásám života i umění oslovila záhy v souvislosti s hudbou poezie. Jako patnáctiletý student složil písně na básně Nikolause Lenaua s průvodem klavíru: *O, wag es nicht, Der Abend* a *Ach wärst du mein*. Jednu z těchto Nedbalových písní - *Der Abend* - spolu s dalšími písněmi na básně J. Ningra, K. J. Erbena a J. V. Sládka vydal F. A. Urbánek v Praze v roce 1895.

Večer s Nikolausem Lenauem

Proč si Nedbal vybral právě melancholické Lenauovy verše? Možná je jako student četl, možná je dokonce měli u Nedbalů v knihovně. Nedbalův otec byl současníkem májovců a ti byli s německými romantiky Heinem, Grünem i Lenauem duchovně spřízněni. Lenauovy verše mohl číst Oskar nejen v němčině, ale i v češtině. Už v roce 1852-1853 vydal Josef Bojislav Pichl, překladatel, redaktor a vydavatel českých časopisů, tři svazky *Společenského krasořečníka českého*. Třetí z nich obsahoval antologii ze světového básnictví - z díla Puškina, Mickiewicze, Bérangera, Huga, Byrona, Heina, Grüna a též Lenaua.

Čím tento rakouský básník vzbudil pozornost nejen májovců, ale už před nimi K. H. Máchy, V. B. Nebeského a K. Sabiny? Nepochybně svou romantickou melancholií, pesimismem, ale i vnímavostí k proměnám přírody, jejíž jevy působivě personifikuje: „*Lijáky pod bleskem, který se ve tmách zkroutí, / zazáří občas jak diamantové routy...*“ (*Šálení*). Májovcům jistě imponovaly Lenauovy verše o svobodě, veřejně vyjádřený obdiv k revoltě Poláků proti despotické carské nadvládě v *Polských písních*, jeho sen o „burácení budoucnosti“, soucit s lidskou bídou a bolestí, odpor k falši, lži a přetvářce: „*Kde můžeš, pronásleduj lživé spády, / cti pravdu; a když se ti uleví, / zkrocená krev se vrátí do cévy, / zdraví a hrubost nejdou dohromady.*“ (*Karateli*). V Lenauových verších se často píše o smrti, naději, zapomenutí, spíše výjimečně o štěstí: „*Co je štěstí? Křídlatý / okamžik z říše záhad, / než kývneš, zase zapad, / a podruhé se nevrátí...*“ Lenauův úsečný, takřka aforistický verš, využívající metafor a perifrází, upoutal i Adolfa Heyduka, v jehož *Cigánských melodiích* můžeme zaslechnout ohlas poetické dikce básní z Lenauovy sbírky *Cimbal und Harfe*.

Studenta Nedbala možná zaujala nejen melodičnost Lenauových veršů, ale i romanticky „zvichřený“ osud básníka, poznamenaný jeho nepokojnou, vznětlivou povahou. Narodil se v Uhrách v roce 1802 v rodině rakouského důstojníka a jeho vlastní jméno doslova bobtná vznešeností: Nikolaus Franz Niebsch Edler von Strehlenau. Ve Vídni a Heidelbergu studoval filozofii, práva a medicínu, ale jeho živlem byla literatura a hudba. Sdílel ideály romantických básníků sdružených ve „Švábském literárním kruhu“ ve Stuttgartu, k nimž se na začátku 30. let 19. století připojil. Touha po dobrodružství a naplnění ideálu svobodného života uprostřed panenské přírody dovedly Lenaua z dusného ovzduší metternichovského Rakouska až do Spojených států, kde si chtěl v Pensylvánii založit farmu. Zklamán masakrováním indiánů bělochy, jak to vyjádřil v básni *Tři Indiáni*, a

americkým otrokářstvím odjel zpět do Evropy. V Rakousku pak živořil bez trvalého zaměstnání a rodiny a se životem se vyrovnával s pesimismem sobě vlastním: „*Kus života jsem prožil v snách, / na pravé štěstí ani nesáh / a ze strnišť už fičí chlad - / do kroku přidal bych teď rád. // Ať fičí třeba bez přestání, / nezměním svoje odhodlání; / i když si nohy uběhám, / nedohoním, co je to tam. // Tři věci stavím nad cokoli: / stát jednou na bitevním poli, / vybrat si ženu, jak má být, / a se synkem se pomazlit. // Po těch třech přáních ani slechu, / však snáším osud bez povzdechu, / štěstí mi spíše dopřeje / tři rány místo naděje: // nežli bych přišel na chuť slávě, / hned první kulku bych měl v hlavě, / syn umřel by a rozmilá / choť by mi lože zprznila.“ (Smolař).*

Osud snášel Lenau „bez povzdechu“ až do jednoho červnového dne roku 1844, kdy skončil po skoku z okna v psychiatrické léčebně, odkud ho vysvobodila až smrt v roce 1850. Symbolický moment doteku s osudem Nedbala, jehož sebevražedný „skok“ ukončila smrt bez trýznivé lenauovské prodlevy.

Z díla Nikolause Lenaua byla u nás překládána především lyrika. Poslední překlad pod názvem *Blesky nad roklí* je z roku 1969 od Jana Mulače **I**). Lenauovo drama *Faust*, končící sebevraždou osamělého, z marnosti života zoufalého hrdiny, dobového protipólu Fausta Goethova, přeložil v roce 1873 do češtiny J. J. Stankovský. Z veršovaných eposů Lenauových jsou u nás nejznámější *Albigenští* a *Savonarola*. Lenauovy verše *Primula veris* v překladu A. Klášterského zhudebnil také Vítězslav Novák.

Báseň *Večer*, kterou zhudebnil Nedbal, je ze sbírky *Blesky nad roklí* a na čtenáře z ní dýchne čirý smutek. Zda vyjádřila Oskarovo milostné zklamání či lítost nad loučením s milovanou dívkou, se můžeme jen dohadovat. Je ale krásná a stojí za to ji citovat: *Tesklivé temné nebe / nám těžklo nad hlavou, / když jsme tak vedle sebe / chodili zahradou. // Dusná noc, nic než mraky, / oněmlá ozvěna - / jak naše láska, taky / jen pro pláč stvořená. // Přišel čas k rozloučení, / dal jsem ti dobrou noc / a v duchu zarmoucený, / prosil smrt o pomoc.*

Setkání s Tolstým

V prosinci roku 1895 zavítalo „České kvarteto“, v němž hrál Oskar Nedbal na violu, do Moskvy a jeho členové byli pozváni na oběd do paláce Lva Nikolajeviče Tolstého. Kvartetisté zde hráli kvartet Tanějeva, přítele Tolstého, a kvartet Mozartův. Na následující hostině hovořil Nedbal s Tolstým o jeho slavné novele *Kreutzerova sonáta*. Nedbal později zaznamenal, co mu spisovatel o jednom ze svých „nejskandálnějších“ děl řekl. „*Případ, o němž mé dílo vypravuje, odehrával se zde v Moskvě. Oba, on houslista a ona pianistka, byli umělci žijící v neustálém nervovém vypětí. V jejich podání – předtím jsem Kreutzerovu sonátu nikdy neslyšel – působila na mne tato Beethovenova skladba tak, jak to ve svém díle líčím. Později jsem slyšel tuto sonátu od našeho znamenitého umělce Hřimalého. Můj dojem byl zcela jiný, svůj omyl jsem si uvědomil ovšem již pozdě. Přesto se přiznávám, že Beethoven není mým hudebním ideálem, tím je pouze Mozart. Od umění požaduji, aby mu mohl každý prostředně vzdělaný člověk rozumět, a tento předpoklad, jak se zdá, v hudebním umění nejlépe splňuje Mozart.“*
2)

V novele se ovšem jedná nejen o Beethovenovu sonátu a vztah Tolstého k Beethovenovi, ale obecněji o vliv hudby na citění a jednání člověka. Pozdnyšev, který vypráví příběh své tragické žárlivosti, končící vraždou, je toho názoru, že právě provozování hudby je pramenem většiny

cizoložství ve společnosti. O hudbě soudí, že je to „něco strašného“. Hudba nepůsobí na duši povznášejícím ani deprimujícím dojmem, ale duši rozdražďuje. Na Pozdnyševa působila Beethovenova sonáta takto hrozně a jen prohloubila jeho přesvědčení, že hudba přispívá k rozněcování konfliktu manželů ve svazku, který je ovlivněn konvencí, vypočítavostí nebo chlípností. A právě Pozdnyševovy úvahy o manželství, vyvolaly velké pozdvižení. V Doslovu ke Kreutzerově sonátě vysvětlil Tolstoj, co chtěl v novele říci. Lze to shrnout asi takto: manželský svazek je oslabován nevěrou, manželé si chtějí především užívat, ženy se chrání různými prostředky před početím. Muži vyhledávají mimomanželský styk, nezavazující je k ničemu kromě placení peněz. Vlády, které mají pečovat o mravní stav společnosti, organizují celou vrstvu žen, které musí hynout tělesně i duševně, aby ukojily domnělé potřeby mužů a svobodní lidé se s klidným svědomím oddávají prostopášnosti. Není přece možné pro zdraví jedněch hubit duše i těla jiných lidí, stejně jako „není možné, aby pro zdraví jedněch lidí bylo nutné pít krev druhých.“ Milostný styk se považuje ve společnosti za nutnou podmínku zdraví a za rozkoš, ale i za poetické, vznešené blaho života, a proto se manželská nevěra stala obvyklým jevem ve všech vrstvách společnosti, opěvuje se v literatuře i na divadle, v písních i v románech. 3)

Položíme-li si otázku, jak se Oskar Nedbal k Tolstého novele dostal, zda ji četl v němčině nebo v češtině, zjistíme, že se kolem vydání novely rozpoutal skandální kolotoč nejen v Rusku a v Evropě, ale i u nás. V Rusku byla zakázána kvůli „nemravnému hanobení manželství“, takže poprvé mohla rusky vyjít v Berlíně 1889. Vzápětí byla přeložena do angličtiny, francouzštiny, španělštiny, němčiny a dalších evropských jazyků. Do roku 1900 vyšla i v čínštině, japonštině a turečtině. Do češtiny přeložil novelu v květnu 1890 dvaadvacetiletý student historie na Karlově univerzitě Antonín Hajn (mluvčí radikálního studentského hnutí a později známý Omladinář) jako první svazek *Vzdělávací bibliotéky* při časopisu Českého studentstva, jehož byl zakladatelem a redaktorem. O měsíc později, v červnu 1890, byla novela konfiskována, což litoměřický soud zdůvodnil tím, že narušuje veřejný pokoj a řád a veřejnou mravopoctnost: „Citovaná z něho místa zlehčují a rozviklati hledí ústav manželský a rodinný... Tak se uvádí, že manželství za našich dob jest podvod a násilí, ženy že mají tytéž zájmy a způsoby jako prostituované, že panuje v manželství jen smyslnost a že člověk v tomto směru jest horší zvířete...“ 4)

Soudní rozhodnutí bylo pro novelu jistě skvělou reklamou, zvláště mladí lidé ji četli velmi horlivě ať už v němčině, ruštině nebo v češtině. Nedbal, který Tolstého jako spisovatele obdivoval a některé z jeho povídek a možná i román *Vojna a mír* si už v překladu Viléma Mrštíka přečetl, byl touto „kreutzerománií“ bezpochyby také zasažen. Novela o tom, jak může hudba přispět ke zločinu, ho zaujala a mohl tedy o ní s Tolstým zaslíbeně diskutovat.

Setkání a spolupráce s Františkem Karlem Hejdou

Koncert kvarteta absolventů pražské konzervatoře - Karla Hoffmanna, Oty Bergera, Josefa Suka a Oskara Nedbala - v Rudolfinu 22. října 1892 byl velmi úspěšný. Přednes kvartetu Schumannova a části Smetanova *Z mého života* „vychválil do nebes“ redaktor *Dalibora* F. K. Hejda, který napsal mimo jiné: „Oceňuji především, že v mnohonárodním světě je to ryze české kvarteto.“ 5) A čtveřice mladých hudebníků se tak podle Hejdova podnětu pojmenovala „České kvarteto“.

S „vyzáblym, kostnatým“ redaktorem Dalibora F. K. Hejdou se pak Nedbal setkal v Praze roku 1897. Byl tehdy zkrúšen ze smrti Otíka Bergra a z těžké nemoci svého otce. Hejda ho chtěl povzbudit,

a tak mu nabídl, aby se pustil do hudby k baletu. Nedbal nebyl nabídkou nijak nadšený. Balet měl pověst žánru na okraji umění a Oskar se přiznal, že dosud ani žádný balet neviděl. Hejda mu přesto nabídl libreto sepsané podle známé české pohádky o Honzovi. Pohádkové téma Oskara zaujalo, neboť pohádky byly spojeny s jeho šťastným dětstvím v kruhu milující rodiny, měl je rád a tu o Honzovi zvlášť.

Dříve než si přiblížíme Hejdovo libreto, řekněme si něco o tomto spisovateli a novináři, jehož knihy si může zvědavý čtenář vypůjčit v Městské knihovně v Praze nebo v Mladé Boleslavi, kde se František Karel Hejda narodil 23. dubna 1865 v muzikantské učitelské rodině. Absolvoval gymnázium, studium na pražské právnické fakultě nedokončil. Miloval hudbu, hrál dobře na klavír a v Praze vyhledával společnost s podobnými zájmy. Seznámil se s Antonínem Dvořákem a jako hudební referent časopisu *Dalibor* doprovázel Dvořáka na jeho koncertním turné do Frankfurtu nad Mohanem v roce 1890. O hudbě referoval Hejda krátce i v časopise *Světlozor*. Od roku 1898 až do své smrti v roce 1919 byl redaktorem *Národní politiky*, kde měl na starosti rubriku *Ze soudní síně*, ale publikoval i fejetony, črty a literární, hudební a divadelní recenze a články. Úzký vztah k hudbě vedl Hejdu v roce 1889 k pokusu o operní libreto k opeře J. Nešvery *Esther*, které ale nedokončil. Jako spisovatel se zaměřil na humoristické prózy z městského prostředí a na povídky čerpající z cest do Itálie a Švýcarska. Psal vtípně, měl vypravěčský talent a na základě znalosti prostředí a lidských povah uměl napsat poutavé příběhy s působivými pointami. Jeho povídky ze souboru *Z davu*, *Vrabci na střeše* nebo *Šašek a krasavice* a jiná próza, baladická novela *Ve Starém cechu* či soudničky ze tří svazků nazvaných jednoduše *Ze soudní síně*, které najdete v pražské Městské knihovně, připomínají svým stylem Ignáta Herrmanna nebo Rudolfa Těsnohlídka. Tyto prózy ovšem vydal Hejda až v roce 1900 (*Z davu*) ostatní jmenované ještě později. Nedbal tedy mohl posoudit jeho literární kvality pouze podle jeho libreta k baletní pantomimě ***Pohádka o Honzovi***.

Že Hejda promýšlel libreto velmi důkladně a využil při tvorbě dramatické stavby a popisu historických reálií podněty Václava Tilleho a Čenka Zírta, o tom píše v úvodu k *Pohádce o Honzovi*.

6) Balet má pět obrazů a vystupuje zde dvanáct postav hlavních a řada postav vedlejších – venkované, víly, měšťané, královská družina, šlechtici, rytíři a hudebníci.

V prvním obraze se představuje hospodský se ženou a jejich tři synové: Honza, který je velké dobrotisko, zlý a úskočný Vašek, se zarputilým výrazem ve tváři a nafoukaný Jirka, chlubitý jako krocan. Vašek a Jirka odcházejí do světa na zkušenou. Po jejich návratu uspořádá táta hospodský veselici a bratři vyprávějí, co zažili. Vašek se plavil na moři a bouře vyvrhla loď na pustý ostrov, kde byli divoši, jejichž tanec Vašek předvádí. Jirka se chlubit, že byl lokajem u vrchnosti a ukazuje, jak se tančí ve vznešené společnosti. Honzu stáhnou z pece a nutí ho tancovat. Natáhne se jak široký, tak dlouhý, všichni se mu smějí a máma nad ním pláče. Rozhodne se tedy, že také půjde do světa a bratrům ukáže, že není takové budižkničemu, za jakého ho mají. Bratři se vydají potajmu za ním.

Druhý obraz se odehrává v tajuplném začarovaném lese. Před Vaškem a Jirkou se zjeví vetřák stařeček, který je prosí o kousek chleba. Odbydou ho a stařeček, který se promění ve velebného ducha lesa, je prokleje. Pak se setkává s Honzou, který mu dá svou poslední buchtu, co dostal od mámy na cestu, a stařec obklopený družinou složenou z motýlů, brouků a včelek, vybidne Honzu, aby si něco přál. Honza si přeje statečnost, mužnost a smělost. Stařec ho políbí na čelo a vtom zmizí všechna Honzova nesmělost, liknavost a obhroublost a je plný sil. Stařec mu dá prsten, s nímž má otočit, kdykoli ho bude potřebovat. A k dovršení všech zázraků se otevře skála, v níž je krásná síň plná drahocenných rytířských zbraní, panoši drží přilbu, štít a meč a bujného koně zdobeného zlatem a stříbrem.

Ve třetím obraze se bratři dostávají do města, kde vládne velký smutek, neboť ho ohrožuje drak, kterému má být obětována krásná princezna, dcera zdejšího krále. Vašek se holedbá, že princeznu vysvobodí a Jirka se k němu přidá. Také Honza zahoří k princezně láskou. Otočí prstenem a žádá ducha lesa o pomoc. Stařec mu pomoc slíbí, ale jen s tou podmínkou, že hned po zápase s drakem, až princeznu osvobodí, odjede.

Ve čtvrtém obraze bojuje Honza s drakem, zabije ho, od princezny si vezme krajkový šáteček a odjíždí. Z úkrytu vše sledují jeho bratři, kteří před drakem zbaběle utekli. Přisvojí si vítězství a přinutí hrozbami princeznu, aby přísahala, že ji osvobodili oni. Král chce dát hned Vaškovi princeznu za ženu, ale ta si stanoví podmínku, že se musí Vašek o její ruku utkat v rytířském turnaji.

V pátém obraze nastává rozuzlení: dobro je odměněno a zlo potrestáno. Na turnaj přijíždí Honza v nádherné zbroji a poráží Vaška. Princezna v něm podle krajkového šátečku pozná rytíře, který ji zachránil před drakem, a vykřikne, že Vašek a Jirka jsou podvodníci. Král vkládá ruku princezny do ruky Honzy, všichni se veselí a tančí. Zlí bratři jsou z království vyhnáni.

Pohádka o Honzovi měla premiéru 24. ledna 1902 v Národním divadle. Baletní mistr Národního divadla Achille Viscusi, populární „Áda Vyškubsi“, prohlásil prý o baletu česko-italsky: „*Musica bellissima a výprava poetica...*“. Výpravu vytvořil architekt Gustav Schmoranz, ředitel ND, scénické provedení bylo dílem Josefa Šmahy, orchestr řídil Oskar Nedbal. Princeznu ztvárnila Hana Kvapilová, v hlavních rolích se dále představili R. Inneman, R. Polák a J. Mošna. Po představení přišel Nedbalovi blahopřát i Antonín Dvořák. A jistě oprávněně, neboť *Pohádka o Honzovi* patří k umělecky nejzdařilejším Nedbalovým jevištním dílům.

Do Prahy se přijel na *Pohádku o Honzovi* podívat z Vídně, na popud ředitele „Dvorní opery“ Gustava Mahlera, baletní mistr Josef Hassreiter. Dvorní opera pak uvedla dva obrazy z *Pohádky o Honzovi* ve velkolepé výpravě a s „pyramidálním“ úspěchem 28. dubna 1903 u příležitosti návštěvy saského krále Jiřího. Nedbal musel udělat kvůli rozšíření baletních výjevů změny v partituře. A tak ve Vídni zazněl poprvé i *Valse triste*, který, jak tvrdí Lád'a Novák, zkomponoval Nedbal narychlo ve vlaku cestou z Barcelony do Vídně.

Ze vzpomínek skladatelových současníků vyplývá, že *Pohádka o Honzovi* byla jeho „srdeční záležitostí“. Žádné z pozdějších děl netvořil s takovou láskou, žádná z postav jeho baletů a operet mu nepřirostla k srdci tak, jako český Honza.

Lád'a Novák, Nedbalův libretista a přítel

Do *Hlasu národa* napsal velmi pochvalnou recenzi o *Pohádce o Honzovi* Ladislav Novák. Náhoda tomu chtěla, že se později sešel s Nedbalem na plzeňském nádraží a dohodli se, že Nedbal zhudební jeho libreto *Z pohádky do pohádky*, i když je dostal od Nováka původně Jindřich Kaan. A nešlo jen o libreto. Přes třicet let je pak spojovalo věrné přátelství, které umožnilo Novákovi, aby byl „*zasvěcen do tajů Nedbalovy prosté duše a šlechtěného srdce*“. Nedbal Nováka okouznil „*radostí ze života, bezmeznou láskou k hudbě i družnou příchylností*.“

Lád'a čili Ladislav Novák se narodil v roce 1872 v Praze v rodině Josefa Vincence Nováka, který podnikal v oboru výstavby pivovarů a sladoven, zajímal se o českou kulturu a podporoval ji. Ladislav

odmaturoval na vyšší reálce, vystudoval strojírenství na „Vysoké škole technické“ a získal titul inženýra. Po nabytí zkušeností v průmyslových podnicích doma i v cizině pracoval v otcově továrně.

Od studentských let se zajímal o politiku a zapojil se do činnosti ve staročeské straně. V roce 1917 podepsal *Manifest českých spisovatelů*, podporující vznik samostatného čs. státu. Od prvních parlamentních voleb v roce 1920 kandidoval za Čs. národní demokracii a poslanecký mandát pak s krátkým přerušením ve 20. letech, kdy byl ministrem průmyslu, obchodu a živností, vykonával až do roku 1935. Jako ministr za Čs. národní demokracii je L. Novák několikrát připomínán ve *Velkých dějinách zemí Koruny české*. 7) Jedna z těchto zmínek je dost kuriózní, týká se personálních změn ve vládě v roce 1928. Národní demokraté měli ve vládě vyhrazeno jedno ministerstvo a navrhli tři kandidáty na ministry, z nichž prezident nakonec vybral právě L. Nováka. Klimek to komentuje takto: „L. Novák byl inženýr, ale věnoval se nadšeně především sepisování dávno prachem zapomněných pohřbených divadelních her a libret s názvy jako *Arcivévodova ložnice*, *Habrštokův saxofon*. Sociální demokrat Winter jej roku 1929 charakterizoval – jistě s nadsázkou – před V. K. Škrachem: Úplný vůl.“ 8)

Myslím, že takové ocenění si L. Novák nezasloužil. Že jeho pozice ale nebyla nijak valná, o tom svědčí to, že Nedbalovi v jeho existenčních problémech, které měl po roce 1919, kdy se vrátil z Vídně do Prahy, nijak nepomohl. Ale alespoň ho vždy vyslechl a politoval.

Aktivitu podnikatelskou spojil Novák s tvorbou dramatickou, prozaickou i novinářskou. Psal jednoaktovky, činohry a psychologická dramata, pokusil se i o výpravnou hru z české historie *V záři minulosti*. V seznamu jeho děl v *Lexikonu české literatury* nechybí ani romány a povídky.

Vztah k hudbě ho přivedl k tvorbě libret k baletům a operám. Živé i pro současného čtenáře mohou být Novákovy vzpomínky na umělce, hlavně na divadelníky a hudebníky: *Oskar Nedbal v mých vzpomínkách*; *Dva čeští muzikanti* (o K. Weissovi a K. Kovařovicovi); *Stará garda Národního divadla*; *Opera a balet staré gardy Národního divadla*. Také jeho kniha z oblasti techniky *Rodina vynálezců* o činnosti dvou generací pražských konstruktérů Božků by snad mohla zájemcům o tento obor prozradit něco zajímavého. 9)

Z pohádky do pohádky

Novákovo lyrické libreto *Z pohádky do pohádky* inspirovalo Nedbala k hudbě libé, milé i vtipné, které nechybí pověstná nedbalovská jiskra. Během zkoušek v „Národním divadle“ nevěřil podle Nováka v úspěch baletu nikdo. Jen baletní mistr Viscusi, který balet nacvičoval, prohlášoval: „*Nedbal bejt už dávno mrtvol, ale Z pohádka do pohádka bejt eště dál živo!*“ 10) Premiéra se uskutečnila v ND v Praze 25. ledna 1908 v režii Josefa Šmahy, s něžnou Andulou Sedláčkovou v roli Růženky, s princem Rudolfa Deyla a s Karlem Hašlerem, který hrál jednoho z loupežníků.

Nejoblíbenější z baletních melodií se stal vstupní valčík a *Pizzicato polka*. A co bylo impulzem k napsání této polky Petrovských? Nedbal si vzpomněl na hospodu „U Lišků“, nedaleko níž za dob studií v Praze bydlel. „*Bývala zde známá, pověstná dupárna, země se tu v neděli a ve svátek otrásala. Pražští pepíci mívali tu svá dostaveníčka, a co tihle hoši, když se do toho dají, dovedou, to se nedá popsat, to se musí vidět. Byl to bujný, divoký, nevyličitelný rej. Pepíci se šístkami a čepicemi, švadlenky, fabričky, všechno tone v taneční slasti, pepíci si občas dupnou a křiknou svoje zamilované čupr...*“ 11)

S představením v „Královské opeře“ v Budapešti, kde měl za dirigování Nedbala tento balet premiéru 14. 3. 1909, jsou spojeny dvě zajímavosti, které uvádí ve své monografii o Nedbalovi A. Buchner. Pro obraz *Zvířátka a Petrovští* tu navrhl akademický malíř Kőmendi šedesát hub nejrůznějších druhů (pak že jsou Češi nejlepší houbaři na světě širém), a už v noci po představení hrály cikánské kapely valčík a polku z baletu v budapeštských kavárnách a restauracích.

V Budapešti ovšem neměli Nedbal s Novákem zpočátku na různých ustláno. Maďarským nacionalistům nebylo po chuti, že by se v „Královské opeře“ měl dávat kus dvou Čechů. Nedbal ale té nacionální kritice ulomil hrot. V rozhovoru pro noviny se zmínil o svém strýci Isidoru Nedbalovi, bratrovi svého otce, který bojoval v revolučním roce 1848 na straně Košuta. Oskar dal tisku k dispozici i faksimile Košutova dopisu. A synovec slavného generála měl rázem jeviště i hlediště otevřené.

Princezna Hyacinta

Po úspěchu baletů *Pohádka o Honzovi* a *Z pohádky do pohádky* chtěl Nedbal po Novákovi opět libreto s hodně pestrým, humorným a kontrastním pohádkovým dějem, v němž by byly postavy realistické i fantastické. „*A hlavní úloha ať je realistická a hodně rázovitá. Takhle nějaký ten český kovář... Jeho motiv se mi v hlavě často ozývá.*“**(12)**

Přání, jak by měl balet vypadat, vyjádřil Nedbal hrou na klavír. Zahrál Novákovi motiv přede hry, v němž se ozývá kovářský perlík, bušící do kovadliny. A v hudbě k novému baletu chtěl využít i několik originálních nápěvů, které si přivezl z cesty do Egypta.

Pro Nováka bylo sepsání takového libreta tvrdým oříškem, s jehož rozlousknutím si nevěděl dlouho rady. Až v milovaném Českém ráji, při pohledu na úchvatné panorama v pozadí se „*hřbety velebných Krkonoš, před nimi rozložitý, zadumaný tatíček Kozákov, vlevo malá Skála, vpravo Sřelecká Hůra a malebný Mladějov a uprostřed polí, lesů a luk /.../ s pobořenými věžemi hradu Trosek, nádherný klenot Českého ráje, připomínajícího pyramidy egyptské.*“**(13)** se zrodila inspirace k libretu ovlivněná nejen krásnou přírodní scenérií, ale i pověstí, kterou vyprávěl o Troskách stařec, s nímž se zde Novák setkal.

Na hradě sídlil v dávných dobách loupeživý rytíř, jehož žena, která bydlela ve věži zvané Baba, nenáviděla nevlastní dceru, krásnou princeznu, žijící ve vyšší věži zvané Panna. A ta princezna milovala chudého potulného rytíře... Pod hradem je podle pověsti tajemná chodba zavalená velkým balvanem. Kdo přespí na tomto kameni v noci z Velkého pátku na Bílou sobotu, proboří se o půlnoci do sklepení s pokladem zlata, stříbra a drahých kamenů, který hlídají šeredné nestvůry.

A tak Novák našel to, co hledal on i Nedbal: romantický hrad s podzemní chodbou, poklad strážný příšerami, spanilou princeznu, potulného rytíře. V jeho fantazii se zrodila i postava kováře, který touží získat poklad ukrývající se ve zřícenině hradu, kam se v noci vydá, usne a zdá se mu sen o princezně, kterou chce otec provdat za šlechtice. Ale ona miluje potulného rytíře, s nímž se schová do říše hyacint. Rytíř šlechtice vyzve na souboj a porazí ho. Kovář se probudí ze sna i ze své touhy po zlatě a odkráčí ke svému perlíku.

Podle beletrizovaného ztvárnění Nedbalových osudů od Miroslava Šulce **14)** přijel Novák za Nedbalem s námětem na balet *Princezna Hyacinta* automobilem značky Laurent a Klement. V té

době byl automobil u nás ještě zvláštním úkazem, asi jako egyptské pyramidy. A zvláštním úkazem byl bezpochyby i balet *Princezna Hyacinta*. Měl premiéru v ND 1. září 1911. Plakát k němu namaloval Alfons Mucha, v titulní roli zářila Andula Sedláčková, kovářem byl Robert Polák, zahrál si zde i K. Hašler a A. Viscusi, který nastudoval také taneční výstupy.

Balet byl nazýván „karnevalem hlouposti“, ale u publika, kterému nabízel barvitou, bláznivou podívanou, měl úspěch. Stále se v něm čarovalo, v pekelném kotli se škvařili zloduchové, rytíř musel neustále zachraňovat princeznu před nástrahami magie, skály pukaly, byla zde Leda s labutí, Semiramis budovala visuté zahrady. Hudební časopis Dalibor za to nechal všechny hlavní aktéry baletu - Nedbala, Nováka, ředitele ND Schmoranze, Kovařovice, Viscusiho a Urbánka - na karikatuře pověsit pod titulkem „Případ princezny Hyacinty před hrdelním soudem.“ Nedbala ta perziflážní kresba pobavila, mohl se prý potřhat smíchy.

Nováče, copak tě nic nenapadne ?

Další společný balet Nedbala a Nováka nazvaný *Andersen*, se zrodil na objednávku šéfa vídeňského ateliéru kostýmní firmy Strieberneho, který se sešel s Nedbalem a Novákem v Praze, podepsal s nimi smlouvu a vyplatil jim zálohu 2000 korun. Novák z toho nebyl nadšený, ba právě naopak. Podle jeho vzpomínek se mezi ním a Nedbalem rozpředl takovýto rozhovor: „*Nováče, copak tě nic nenapadne? Což kdybys divadelně zpracoval nějakou národní pohádku, kterou tu neznají.*“ „*Nevím o žádné!*“ *odbyl jsme ho krátce.* „*Tak si k čertu, nějakou vymysli!*“ „*Copak jsem Andersen?!*“ *vykřikl jsem zlostně. Sotva jsem to dořekl, Nedbal vyskočil, uchopil mě okolo krku a dal mi hubičku, která nesměla nikdy scházet, když byl s něčím spokojen.* „*Výborně! Sláva! To je ohromný nápad,*“ *křičel Nedbal.* „*To je trefa! Obrovská trefa! Ano, ano, Andersen! To je to, co potřebujeme! To je titul! To je něco!*“¹⁵⁾

Andersenovy pohádky, které vyšly v roce 1902 ve třech svazcích v překladu J. Vrchlického a s ilustracemi H. Tegnera v nakladatelství F. Šimáčka, byly u nás známé a populární. Novák se rozhodl, že použije pohádkové motivy a postavy z Andersena k vytvoření nového pohádkového syžetu. O prázdninách jel dokonce do Dánska, aby se nadýchl „*vzduchu, jímž se opíjel nesmrtelný básník, když své pohádky tvořil*“. Předehru a závěr libreta napsal Jaroslav Kvapil, což Novák uvítal, neboť měl, jak píše, *Andersena už „po krk“*.

K Nedbalově hudbě k baletu *Andersen* se váže jedna zajímavost. Když dirigoval Nedbal v Římě koncert, na němž zazněla i Smetanova Vltava, překvapilo ho, že publikum si prozpěvuje ke

Smetanově melodii slova. Dověděl se pak, že se tato melodie takřka shoduje s melodií neapolské lidové písně. A právě tuto píseň chtěl Nedbal v hudbě k *Andersenovi* uplatnit.

A tak je předehra baletu situována do Itálie, konkrétně do římské Campagne. Zde se setkává spisovatel Hans Christian Andersen, tehdy třicetiletý, s dánským sochařem Thorwaldsenem. Andersenovi se stýská po domově a stěžuje si na malý literární ohlas v Dánsku. Sochař se snaží rozehnat jeho chmury a líčí mu, co všechno musel zakusit on, než se jako umělec prosadil. Andersen poslouchá rybářskou píseň, což je ona píseň podle lidové neapolské melodie, kterou slyšel Nedbal v Itálii, zasní se a tu se vynoří jakoby z jeho snu drobný mužíček – Uspavač. Ten nazuje básníkovi střevíce Štěštěny a odvádí ho do pohádkového světa:

Ve *Vánoční pohádce* jsou pod vánočním stromkem hračky - cínový vojáček, papírová tanečnice, porcelánový čínský císař a slavík, ve druhé pohádce - *Papírová tanečnice* - budí papírovou panenku slavík, za jehož zpěvu pak panenka tančí s cínovým vojáčkem, probudí se i čínský císař a panenku unese. Vojáček nasedne do kouzelné skříňky a letí za nimi, aby panenku zachránil. Třetí pohádka se jmenuje *Čínský císař*. Panenku může oživit jen slavičí zpěv. A tak, když slavík odlétá, všichni ho pronásledují, protože bez jeho zpěvu je panenka bez života. Ve čtvrté pohádce *Rajská zahrada* se v čarokrásné zahradě setkává slavík s cínovým vojáčkem a královna vil je posílá, aby osvobodili panenku - papírovou tanečnici. V páté pohádce *Slavík* hledají dvořané čínského císaře v císařské zahradě slavíka. Cínový vojáček toho využije, vnikne do paláce, aby přemohl císaře a zachránil panenku. V šesté pohádce *Statečný cínový vojáček* povolává vojáček s pomocí kouzelné květiny k sobě své bratry, cínové vojáčky, zpod vánočního stromku, aby mu pomohli porazit císaře. V sedmé pohádce *A ještě jednou čínský císař* poráží vojáček čínského císaře, který se rozpadá na prach.

V závěru baletu se setkáváme s Andersenem jako se sedmdesátiletým stařečkem obklopeným dětmi, které ho prosí, aby jim vyprávěl ještě nějaké pohádky. Z vedlejšího pokoje zní rybářská píseň, která připomíná Andersenovi krásný večer v římské Campagni, kde se ve snu vydal na cestu za pohádkami, které ho učinily nesmrtelným. A nakonec zaznívá vánoční píseň: *Bílé sněhy v černých lesích / rozkvétají růžemi / sláva Bohu na nebesích / pokoj lidem na zemi! 16)*

Kritici baletu Andersen nebyli libretem nadšeni, vyčítali mu chudý děj a mimo jiné se pozastavovali nad pobytem Andersena v Itálii. Ale neprávem. Po vydání básnické sbírky a uvedení své první divadelní hry dostal Andersen stipendium a odcestoval v roce 1830 do Německa a Itálie. Pravdou je, že mu nebylo třicet let, ale pětadvacet, narodil se v roce 1805. S Thorvaldsenem (1768-1844), který žil a tvořil v Římě v letech 1797-1819 a později 1821-1838, se zde skutečně setkal.

Premiéra baletu byla uvedena v „Ronacherově divadle“ ve Vídni 1. března 1914, reprízy se hrály v „Lidové opeře“ a v „Karlově divadle“. Vídeňská kritika „*neskrblila uznáním*“, píše Novák, a Nedbal se chystal s baletem na světové turné. „Sarajevo“ znamenalo nejen konec následníka trůnu, ale i Nedbalových plánů.

Lád'a Novák dal Nedbalovi ještě námět k taneční scéně nazvané *Pěvec lásky* pro ruský baletní soubor Kjaštova a libreto ke komické opeře *Sedlák Jakub*.

Touha zkomponovat komickou operu provázela Nedbala podle A. Buchnera od počátků jeho hudební dráhy. Profesor Pečírka mu věnoval Vrchlického libreto napsané podle hry Lope de Vegy *Sedlák svým pánem*. Nedbalovi se libreto nelíbilo a požádal Nováka, zda by mu mohl napsat podle Lope de Vegy libreto on. Novákovo libreto ani Nedbalova hudba na operní Olymp operu nevyzvedly. Karel Kovařovic sice slíbil, že operu uvede v Národním divadle v Praze, ale v prosinci 1920 zemřel a jeho nástupce Otakar Ostrčil dílo odmítl. Opera pak byla nastudována v roce 1922 v Brně, kde ji

pohřbily nenávislné kritiky. Nemilosrdně Nedbala a jeho operu znectil především hudební vědec a univerzitní profesor Vladimír Helfert, který soudil, že Nedbal je typ hudebníka, pro kterého je hudba předmětem „kšeftu“, o operě psal jako o „operetně-operní slátanině“. Připomněl i „temnou“ minulost Nedbala jako člověka nemorálního, který ve Vídni zapíral své češství a kvůli zisku se stal „operetářem“. 17)

Na závěr

Nedbal byl vášnivým muzikantem, ale nikoli vášnivým čtenářem, jakým byl například jeho kolega ze studií na konzervatoři Vítězslav Novák, který měl o české i světové literatuře starší i moderní obdivuhodný přehled. Literatura zřejmě zajímala Nedbala potud, pokud nějak souvisela nebo mohla souviset s hudbou. On sám vlastně ani nepřišel na to, že by mohl skládat hudbu k baletům nebo k operetám. K tvorbě baletu ho přemluvil F. K. Hejda a posléze L. Novák, operety mu naordinovala jeho rezolutní a podle současníků peněz lačná choť, neboť operety se „nosily“ a vynášely tvůrcům doslova jmění. Hudba, kterou Nedbal k baletům a operetám skládal, většinou jejich libreta umělecky převyšovala. Byla to libreta poplatná vkusu doby, i když některým, například *Pohádce o Honzovi*, *Z pohádky do pohádky*, *Andersenovi*, nelze upřít poezii, humor ani cit pro pohádkové kouzlo. Tvůrci libret k Nedbalovým baletům, F. K. Hejda i L. Novák, si jistě uvědomovali, že Nedbalova hudba dává jejich literární tvorbě ona pomyslná umělecká křídla, na kterých s ní mohou letět do budoucnosti a překonat tak hranice svého spisovatelského průměru. Díky Nedbalovi nejsou jen hesly v *Lexikonu české literatury*, ale souputníky jeho života a tvorby a tedy i součástí jeho „nesmrtelnosti“.

Ze své pozice čtenáře a milovníka literatury mohu říci, že jsem se díky Nedbalovi seznámila s díly a životy literátů N. Lenaua, F. K. Hejdy a L. Nováka, s nimiž bych se jinak asi nesetkala. Díky Nedbalovi jsem si znovu přečetla Tolstého *Kreutzerovu sonátu* a zjistila jsem, že nejen Baudelairovy *Květy zla* a Flaubertova *Madam Bovaryová* byly soudem zakázány jako nemorální a škodlivé knihy, ale i Tolstého novela byla rozhodnutím soudu v Rusku i u nás v Litoměřicích málem sprovazena ze světa ...

Hle, jaká podivuhodná literární zákoutí může hudba člověku otevřít!

Poznámky a literatura:

- 1) Lenau, Nikolaus: *Blesky nad roklí*. Překlad: Mulač, Jan. Praha: Mladá fronta, 1969. Ukázky veršů jsou z tohoto výboru.
- 2) Buchner, Alexandr: *Oskar Nedbal*. Praha: Panton, 1976.
- 3) Tolstoj, L. N.: *Kreutzerova sonáta*. Praha: 1930
- 4) Údaje o vydání *Kreutzerovy sonáty* jsou čerpány z internetové Citarny.cz Dobré knihy, z článku Mika Hermana *Zakázaná kniha Kreutzerova sonáta o sexu a manželství*.

- 5) Novák, Ladislav: *Oskar Nedbal v mých vzpomínkách*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, Česká akciová společnost, 1938.
- 6) Hejda, F. K.: *Pohádka o Honzovi. Baletní pantomima o 5 obrazech. Hudbu složil Oskar Nedbal*. Praha: nákladem F. Šimáčka, 1902.
- 7) Klímeček, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII. 1918-29*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2000.
- 8) Tamtéž, s. 635.
- 9) Úplný seznam tvorby L. Nováka: *Lexikon české literatury 3/ I M-O*. Praha: Academia, 2000, s. 578-580.
- 10) Novák, Ladislav: *Oskar Nedbal v mých vzpomínkách*. Praha, 1938, s. 54.
- 11) Tamtéž, s. 59.
- 12) Tamtéž, s. 60.
- 13) Tamtéž, s. 61.
- 14) Šulc, Miroslav: *Cesta k nesmrtelnosti Oskara Nedbala*. Praha: Nakl. J. Poberové, 2007.
- 15) Novák, Ladislav: *Oskar Nedbal v mých vzpomínkách*, Praha, 1938, s. 69.
- 16) Novák, Ladislav - Kvapil, Jaroslav: *Andersen. Taneční pohádka o 9 obrazech. Hudbu složil Oskar Nedbal*. Praha 1914.
- 17) Buchner, Alexandr : *Oskar Nedbal*. Praha: Panton, 1976, s. 247.